

Ласунова Світлана Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, завідувачка відділу
науково-методичного та інформаційно-аналітичного
забезпечення експертної діяльності
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз
Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0002-7339-6312

Журавльова Маргарита Олегівна,

кандидат психологічних наук,
заступник директора з експертної роботи
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0003-1569-5119

ПСИХОЛОГО-ГНОСЕОЛОГІЧНА АРХІТЕКТУРА ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК: СИСТЕМНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД

PSYCHO-EPISTEMOLOGICAL ARCHITECTURE OF FORENSIC ERRORS: A SYSTEMS-ACTIVITY APPROACH

Анотація. У статті запропоновано класифікацію експертних помилок, розроблену в межах системно-діяльнісного підходу. Автори відходять від трактування помилки як наслідку некомпетентності, розглядаючи її як закономірний збій у складній антропотехнічній системі «експерт – технологія – середовище». Обґрунтовано сім базових тез, що розкривають нейрофізіологічні та когнітивні механізми викривлення експертного судження: від перцептивної готовності та «амигдалярного викрадення» до цифрової парейдолії та помилок категоричності. Доведено, що ефективна превенція помилок можлива лише через об'єктивізацію психофізіологічного стану суб'єкта та алгоритмізацію його діяльності.

Ключові слова: судова експертиза, експертна помилка, системно-діяльнісний підхід, когнітивні евристики, нейрофізіологічний ресурс, перцептивна готовність, амигдалярне викрадення, цифрова парейдолія, превенція помилок, когнітивна архітектура.

Abstract. The article proposes a classification of forensic expert errors developed within the framework of the systems-activity approach. The authors move away from interpreting error as a consequence of incompetence, viewing it instead as a predictable failure within the complex anthropotechnical system of “expert – technology – environment”. Seven core theses are substantiated, revealing the neurophysiological and cognitive mechanisms of expert judgment bias: from perceptual readiness and “amygdala hijack” to digital pareidolia and categorical fallacies. It is demonstrated that effective error prevention is possible only through the objectification of the subject’s psychophysiological state and the algorithmization of their cognitive activity

Key words: forensic expertise, expert error, systems-activity approach, cognitive heuristics, neurophysiological resource, perceptual readiness, amygdala hijack, digital pareidolia, error prevention, cognitive architecture.

Постановка проблеми. Сучасна судова експертологія перебуває у стані парадигмальної трансформації, де прогресуюча складність об'єктів пізнання та експоненціальний розвиток технологій детермінують принципово нові вимоги до компетенції судового експерта. Попри це у науковому дискурсі й надалі домінує консервативна візія експертної помилки як деривату виключно процесуальних деформацій або недостатнього кваліфікаційного рівня експерта. Така спрощена інтерпретація виявляється неспроможною експлікувати природу експертних помилок у професійній діяльності досвідчених фахівців, чий багаторічний досвід, здавалося б, мав би нівелювати ризик прорахунків у стандартних ситуаціях. Панівна доктрина, яка розглядає експертну помилку крізь вузьку призму процесуального невігластва чи кваліфікаційної недостатності, залишає поза увагою фундаментальне питання: якими є приховані механізми регресу професійного судження у досвідчених експертів, котрі припускаються критичних помилок навіть у межах рутинних алгоритмів?

Ця стаття присвячена ідеям формування оновленого базису запобігання експертним прорахункам на основі застосування системно-діяльнісного підходу до класифікації експертних помилок та їх чинників. Метою статті є розширення науково-методичних засад класифікації помилок у судово-експертній діяльності шляхом переорієнтування фокусу аналізу з фіксації факту експертної помилки на виявлення психологічних закономірностей її формування. Погляд на судового експерта як на багатовимірну нейропсихологічну систему, яка інтегрована у високотехнологічне середовище, створює передумови для розробки адаптивних механізмів контролю, покликаних мінімізувати суб'єктивні викривлення ще на етапі доказового синтезу, тобто – до моменту остаточної верифікації експертного судження.

У науковому співтоваристві питання класифікації експертних помилок є дискусійним, оскільки кожен дослідник обирає свій критерій поділу. Межі та критерії класифікації суттєво різняться залежно від наукової школи. Нижче наведемо огляд ключових класифікаційних підходів.

Гносеологічний та логіко-психологічний підхід характерний для наукових досліджень В. О. Коновалової, де помилка розглядається як дефект мисленнєвого процесу. У цьому контексті помилки поділяються на *логічні* – порушення законів формальної логіки на етапі синтезу (наприклад, «упередження наслідком» або підміна тези) та *фактичні* – ті, що виникають на етапі чуттєвого пізнання (неправильне сприйняття кольору, форми, текстури об'єкта) [5].

У системно-структурному підході викладає свою класифікацію Н. І. Клименко. Помилки диференціюються за сферою їх виникнення та природою порушеної норми: *процесуальні помилки* – наприклад, порушення вимог процесуального законодавства та відомчих нормативних актів; *гносеологічні помилки* – помилки пізнавального процесу; *діяльнісні (методичні)*

помилки – помилки, пов'язані з порушенням методики дослідження, неправильним вибором технічних засобів або некоректною послідовністю дій [4].

Функціональна (за стадіями експертного дослідження) класифікація В. Ю. Шепітька дозволяє відслідковувати експертну помилку та аналізувати відповідні ризики на кожному етапі експертного провадження: *підготовчі помилки* – виникають на стадії вивчення ухвали/постанови та огляду об'єктів; *аналітичні помилки* – збої на етапі детального дослідження та експерименту; *синтезуючі помилки* – неправильна оцінка сукупності виявлених ознак при формулюванні висновку [7].

Ознаки психолого-детермінаційного підходу можна визначити в працях О. В. Абрамової [1; 2; 3]. Хоча авторка не пропонує окремої формальної класифікації видів помилок, її підхід дозволяє класифікувати чинники їх виникнення: *психологічні* – професійна деформація, когнітивні установки, емоційне вигорання; *професійно-етичні* – недбалість, зайва самовпевненість суб'єкта, інше.

Особливу вагу хочемо звернути на праці Віолетти Омелянівни Коновалової, яку можна вважати засновником психологічного напрямку в українській криміналістиці. Саме вона наполягала на тому, що судова експертиза – це, передусім, процес пізнання, а помилка – це дефект цього процесу. В. О. Коновалова доводить, що помилка не завжди є наслідком недбалості. Вона вводить концепцію «сумлінної омани», де експерт, дотримуючись методики, стає жертвою внутрішніх психологічних пасток. Авторка розмежує помилки на рівні сприйняття (чуттєве пізнання) та мислення (логічне пізнання). Одним із найважливіших внесків В. О. Коновалової є аналіз впливу попередньої установки (предустановки) на результат експертизи: експерт, отримавши певну фабулу справи, підсвідомо формує гіпотезу і в подальшому ігнорує ознаки, що їй суперечать [5].

Теза В. О. Коновалової про те, що суб'єкт пізнання (експерт) не є стерильним реєстратором фактів, а є активною системою, вразливою до внутрішніх деформацій, й була покладена у основу запропонованої нами класифікаційної системи. Ми змогли визначити «помилки спостереження» та «помилки інтерпретації», застосовуючи її принцип розмежування помилок на рівні сприйняття або мислення. Слідом за В. О. Коноваловою ми розглядаємо експертну помилку як дериват (похідну) психофізіологічного стану експерта, що зумовлює необхідність моніторингу його когнітивної надійності. А праці Олени Валентинівни Абрамової послужили нам основою для розробки тези щодо суб'єктивної надійності суб'єкта, що є ключовим для визначеного нами системно-діяльнісного підходу [1; 2; 3].

Чому ми вважаємо за доцільне застосування саме системно-діяльнісного підходу до класифікації експертних помилок? Тому, що це дозволяє відійти

від спрощеного розуміння помилки як «випадкового пропуску» і розглядати її як закономірний збій у складній системі, де взаємодіють психіка, біологія та технологія. В межах системно-діяльнісного підходу судова експертиза розглядається не як набір механічних дій, а як специфічний вид інтелектуальної діяльності, що має свою структуру: мету, мотив, об'єкт, засоби та психофізіологічний стан суб'єкта. Помилка в цій парадигмі – це не автономне явище, а результат порушення системних зв'язків. Наприклад, коли нейрофізіологічний ресурс (біологічний рівень) не відповідає складності завдання (діяльнісний рівень), виникає збій, який ми класифікуємо як помилку.

Згідно з теорією діяльності О. М. Леонт'єва [6], помилка є деструкцією структурних елементів діяльності (мети або операцій) під впливом внутрішніх станів суб'єкта. У поєднанні з концепцією функціональних систем П. К. Анохіна, цей підхід дозволяє інтерпретувати експертну помилку як системний збій нейродинамічного забезпечення когнітивних процесів. Це узгоджується з положеннями В. О. Коновалової [5], яка акцентує увагу на тому, що системний розгляд психології експерта дозволяє виявити латентні причини гносеологічних помилок, які лежать поза межами формальної логіки. Таким чином, системно-діяльнісний підхід забезпечує цілісність моделі, де кожна категорія помилок (від перцептивних до соціо-контекстуальних) займає своє логічне місце в структурі експертного дослідження.

Зупинимося на деяких положеннях докладніше. І окремо – на дисфункціях складної системи прийняття рішень, які можуть бути покладені у засади пропонованого напрямку класифікації помилок.

Теза перша. Наш мозок не є камерою, яка безсторонньо фіксує реальність. Він є «машиною передбачень». Процес експертного дослідження – це постійна взаємодія сенсорних даних (те, що експерт бачить під мікроскопом чи на графіку) та апріорних знань (досвіду). Коли експерт аналізує складний об'єкт, його мозок автоматично «добудовує» відсутні деталі або ігнорує «шум» на основі очікувань. Це явище називається перцептивною готовністю. Помилка виникає не тому, що експерт «погано дивився», а тому, що його когнітивна система відфільтрувала важливу ознаку як несуттєву, оскільки вона не вписувалася в звичну схему. Отже, помилка може бути продуктом когнітивної архітектури – механізму сприйняття.

Звернімося за підтримкою цієї тези до авторитетів галузі. Вище зазначена парадигма щодо детермінованості експертної помилки складним психофізіологічним станом суб'єкта пізнання базується на теоретичних доробках В. О. Коновалової, яка вперше в українській криміналістиці обґрунтувала розгляд експертного дослідження як специфічного мисленнєвого процесу, вразливого до логічних та фактичних деформацій [5]. Концепція «суб'єктивної надійності» експерта корелює з працями О. В. Абрамової, де експертна помилка

аналізується крізь призму професійної деформації та стресогенних чинників, що виникають в умовах дефіциту часу та високої процесуальної відповідальності [2]. У контексті світового досвіду ця ідея знаходить підтвердження в теорії когнітивної вразливості (cognitive vulnerability), розробленій І. Дрором. Він експериментально довів, що психологічна установка та контекстуальні фільтри здатні викривляти результати об'єктивного аналізу навіть у досвідчених фахівців [11]. Це ж узгоджується з думкою Н. І. Клименко щодо необхідності комплексного аналізу гносеологічної природи помилок у судовому доказуванні [4].

Теза друга. Внутрішнє переконання це – психологічний стан. Юридично «внутрішнє переконання» – це підстава для висновку. Психологічно – це стан когнітивного консонансу – відчуття правоти та впевненості. Мозок прагне позбутися стану невизначеності, оскільки це енергозатратний та стресовий стан. Щоб швидше досягти психологічного комфорту, експерт може передчасно зупинити пошук альтернативних версій. Також можливий і ефект «ілюзії валідності»: експерт може відчувати надмірну впевненість у своєму висновку навіть при мінімальній кількості даних. Ця впевненість є суто психологічним станом, який не корелює з об'єктивною істиною.

Що про це думають авторитети? У системі судочинства внутрішнє переконання традиційно розглядається як процесуальна підстава для формування експертного висновку. Проте з погляду когнітивної психології цей феномен є специфічним станом когнітивного консонансу – суб'єктивним відчуттям логічної цілісності та впевненості. Згідно з теорією когнітивного дисонансу Л. Фестінгера [13], людська психіка прагне мінімізувати стан амбівалентності, оскільки останній є енергозатратним та стресогенним для префронтальної кори головного мозку. В умовах дефіциту часу або високого когнітивного навантаження включається механізм «когнітивного закриття» (cognitive closure), описаний А. Кругланські [17], що змушує експерта передчасно зупинити пошук альтернативних версій заради досягнення психологічного комфорту. Цей процес часто супроводжується «ілюзією валідності», концептуалізованою нобелівським лауреатом Д. Канеманом [16]: експерт відчуває аномально високу впевненість у власних судженнях навіть за мінімальної або суперечливої кількості емпіричних даних. Важливо констатувати, що стан впевненості є суто емоційно-нейрофізіологічним маркером «завершеності завдання» мозком, який, як доводять дослідження Дж. Меткалфа [20], не має прямої кореляції з об'єктивною точністю висновку. Таким чином, внутрішнє переконання експерта, не підкріплене інструментальною верифікацією, може виступати джерелом прихованої гносеологічної помилки.

Теза третя. Будь-яка інтелектуальна діяльність спирається на біологічний субстрат. Помилка часто є результатом вичерпання нейрофізіологічного ресурсу. При тривалій монотонній роботі (наприклад, порівняння сотень

дактилокарт) виникає гальмування в корі головного мозку. Психологічно це проявляється як зниження концентрації уваги та «затирання» сприйняття. Це втота і сенсорна депривація. Але ще мають місце стрес та тиск: психологічний тиск (терміни, резонансність справи) активує роботу мигдалеподібного тіла, що блокує префронтальну кору, відповідальну за критичне мислення та складний аналіз. У такому стані людина схильна до стереотипних, спрощених рішень.

Ця думка знаходить всебічну підтримку в фундаментальних роботах фахових авторитетів. У межах концепції «вичерпання его» (ego depletion) Р. Баумайстера [9] тривала інтелектуальна активність призводить до зниження здатності до самоконтролю та критичного аналізу. При виконанні монотонних завдань в корі головного мозку розвивається позамежне гальмування, описане ще І. П. Павловим, що на когнітивному рівні маніфестується як сенсорна адаптація та зниження концентрації селективної уваги. Додатковим деструктивним чинником виступає психологічний тиск, що запускає механізм «амигдалярного викрадення» (amygdala hijack) за Д. Гоулманом [14]. Гіперактивація мигдалеподібного тіла призводить до функціонального блокування дорсолатеральної префронтальної кори, відповідальної за виконавчі функції та складний синтез. У стані такого нейробиологічного стресу, як доводять дослідження Р. Сапольські [22], мозок автоматично переходить на енергозберігаючі стратегії мислення та стереотипні патерни, що різко підвищує ймовірність спрощених, але помилкових рішень. Таким чином, експертна помилка є закономірним результатом дефіциту нейродинамічного ресурсу системи.

Теза четверта. Експерт не працює у вакуумі. Він є частиною соціальної системи (експертної установи, правоохоронної системи, інш.). Тому має місце певний конформізм: психологічне прагнення відповідати думці більшості або авторитетного колеги. Якщо всі колеги в установі вважають цю методику «бездоганною», окремий експерт підсвідомо ігноруватиме її недоліки. Можливий також ефект контекстуальної підказки. Психологія доводить, що знання фабули справи (наприклад, інформація про те, що підозрюваний раніше судимий за аналогічний злочин) створює стійку психологічну установку. Експерт починає шукати докази вини, а не істину. Це суто психологічний механізм «самоствердженого пророцтва».

Доказову базу на користь цього твердження ми черпаємо з наукової спадщини авторитетів. Дійсно, процес формування експертного висновку детермінований не лише внутрішніми чинниками, а й включеністю суб'єкта у складну соціальну екосистему. У цьому контексті критичне значення має феномен групового мислення (groupthink) І. Дженіса [15] та прагнення до конформізму, експериментально підтверджене С. Ашем [8]. Соціальний тиск – як прямий, так і латентний (авторитет керівництва, традиції установи) – стимулює експерта

до ігнорування методичних недоліків заради збереження гомеостазу групи та уникнення когнітивного дисонансу з колективною думкою. Окремим деструктивним чинником виступає контекстуальна упередженість (*contextual bias*), що виникає внаслідок надлишкової поінформованості про фабулу справи (наприклад, відомості про судимість підозрюваного). Згідно з дослідженнями І. Дрора [12], така інформація створює стійку психологічну установку, що трансформує процес дослідження у стратегію підтверджувального упередження (*confirmation bias*). Експерт мимовільно реалізує механізм «самосправджуваного пророцтва» (*self-fulfilling prophecy*) Р. Мертона [19], фокусуючи увагу виключно на інкримінуючих ознаках та відфільтровуючи виправдовувальні дані. Саме так соціально-контекстуальні фільтри нівелюють об'єктивність навіть за умови використання високоточного інструментарію.

Теза п'ята. Логіка – це інструмент мислення, а мислення – це психологічний процес. Мозок часто використовує «ментальні скорочення» (евристики) для швидкого прийняття рішень. Наприклад, «евристика доступності»: експерт згадує схожий випадок, який був нещодавно, і автоматично переносить його висновки на нову справу, ігноруючи унікальні відмінності. Це не технічна помилка, а психологічна особливість економії когнітивних зусиль.

Знаходимо підтвердження цьому у працях авторитетів. Процес формування експертного висновку традиційно розглядається крізь призму формальної логіки, проте з позиції когнітивної психології мислення є складним психофізіологічним процесом, схильним до системних девіацій. В умовах високої інтенсивності інтелектуальної праці мозок застосовує стратегії інформаційної редукції, що базуються на використанні когнітивних евристик, описаних у працях А. Тверські та Д. Канемана [24]. Ці «ментальні скорочення» є еволюційно зумовленим механізмом мінімізації когнітивних зусиль, проте в експертній діяльності вони виступають джерелом прихованих гносеологічних помилок. Особливе значення має «евристика доступності» (*availability heuristic*), згідно з якою експерт при оцінці ймовірності або виборі рішення надає пріоритет тій інформації, яка найлегше актуалізується в пам'яті (наприклад, нещодавні аналогічні випадки з практики). Це призводить до автоматичного переносу попередніх висновків на нові об'єкти дослідження, ігноруючи їх унікальні диференційні ознаки. Описаний феномен, підкріплений теорією «когнітивної скупості» (*cognitive miserliness*) С. Тейлор [23], свідчить, що помилка в таких випадках є не технічним дефектом, а результатом адаптивної економії нейродинамічного ресурсу. Такий підхід корелює з положеннями В. О. Коновалової [5] щодо психологічної природи логічних помилок у судовому доказуванні.

Теза шоста. Експертне дослідження в епоху цифровізації не є гарантією об'єктивності, а створює нові специфічні «технологічні пастки» для когнітивної системи. Сучасне програмне забезпечення та складні прилади часто

сприймаються як «істина в останній інстанції», що породжує ефект технологічного конформізму. Експерт підсвідомо знімає з себе відповідальність, перекладаючи її на «об'єктивний алгоритм», і починає довіряти комп'ютеру більше, ніж власним спостереженням. Використання обладнання без розуміння фізичних принципів його роботи призводить до того, що фахівець бачить результат, але не здатний ідентифікувати помилку у вхідних даних чи налаштуваннях фільтрів. Це не технічна несправність приладу, а психологічна деформація сприйняття цифрової реальності.

Ми вбачаємо підтвердження цієї думки в теоретичних викладках визнаних авторитетів галузі. Процес цифровізації судово-експертної діяльності вносить специфічні корективи в архітектуру експертного висновку, формуючи ризики технологічного конформізму (automation bias). Згідно з дослідженнями К. Мозьєр та Л. Скітки [21], експерти схильні делегувати когнітивний контроль автоматизованим системам, що призводить до ігнорування суперечливих візуальних даних на користь цифрового результату. Ситуація посилюється феноменом «чорної скриньки», де нерозуміння внутрішніх алгоритмів обробки сигналу закриває від експерта можливість верифікації артефактів, що підтверджується працями А. Бідерманна [10]. Особливу небезпеку становить цифрова парейдолія – нейропсихологічне явище, за якого мозок, працюючи як «машина передбачень», ілюзорно впорядковує випадковий шум у значущі паттерни. Як доводять дослідження Дж. Ліу [18], цей механізм перцептивної готовності змушує фахівця бачити ідентифікаційні ознаки в дефектах сканування чи стиснення зображення. Таким чином, цифрові інструменти без належного критичного аналізу стають джерелом нових гносеологічних помилок.

Теза сьома. Гносеологічна природа експертного висновку детермінована механізмами інтелектуальної валідизації та логічного моделювання, що вразливі до деформацій на етапі синтезу ознак. Специфіка мисленнєвого процесу експерта на фінальній стадії дослідження часто супроводжується помилками «ваги ознаки», коли під впливом емоційної чи перцептивної яскравості фахівець надає надмірного значення другорядним елементам, ігноруючи систему фундаментальних маркерів. Це доповнюється ризиками необґрунтованої екстраполяції, за якої властивості окремого фрагмента неправомірно поширюються на весь об'єкт без належних емпіричних підстав. Ситуація ускладнюється помилкою категоричності: під тиском зовнішніх очікувань (замовника, суду) або через внутрішнє прагнення до професійного самоствердження, експерт трансформує ймовірнісне судження у категоричне «так» або «ні».

Зазначені положення корелюються з висновками, до яких прийшли наукові авторитети у своїх працях. Вони зазначають, що етап формування висновку в судовій експертизі є критичною точкою, де логічні операції вступають у взаємодію з когнітивними упередженнями суб'єкта. Помилка «ваги ознаки»

корелює з психологічним ефектом «опуклості» (salience effect), описаним С. Тейлор [23]: людський когнітивний апарат схильний переоцінювати інформацію, яка є візуально або емоційно акцентованою, що призводить до нехтування системними, але менш яскравими діагностичними маркерами. Ризик необґрунтованої екстраполяції базується на порушенні правил індуктивного виводу, що в експертній практиці часто маніфестується як помилка композиції (fallacy of composition). Як зазначає В. О. Коновалова [5], прагнення до спрощення складної структури об'єкта призводить до логічно хибного перенесення властивостей частини на ціле. Особливе значення має помилка категоричності, яка в когнітивній психології трактується як «чорно-біле мислення» або дихотомічна упередженість. Згідно з концепцією І. Дрора [12], зовнішній тиск (контекстуальний фактор) змушує експерта нівелювати наукову невизначеність заради надання «корисного» для правосуддя результату. Це створює ілюзію високої професійної компетентності, але фактично є формою гносеологічного конформізму. Такий стан, за визначенням Н. І. Клименко [4], деформує об'єктивність доказування та підміняє науковий аналіз суб'єктивною волюнтаристською впевненістю.

Результуючі дані нашого теоретико-методологічного дослідження дозволяють констатувати, що судова експертиза є складною антропотехнічною системою, де ефективність результату може бути прямо детермінована лімітами біологічного субстрату та особливостями когнітивної архітектури суб'єкта пізнання. Тому запобігання експертним помилкам неможливе виключно шляхом вдосконалення юридичних регламентів. Вирішення проблеми лежить, в тому числі, й у площині нейрофізіологічного моделювання, яке дозволяє нівелювати вплив «людського чинника» через об'єктивізацію психофізіологічного стану суб'єкта та алгоритмізацію його когнітивної діяльності. Саме цей методологічний вектор становить ядро нашої моделі класифікації експертних помилок.

Ми визначаємо такі види експертних помилок.

1. Перцептивно-фільтраційні помилки:

а) помилка когнітивної фільтрації.

Помилка виникає через те, що когнітивна система експерта відфільтровує важливу ознаку як несуттєвий «шум», оскільки вона не вписується в очікувану схему. Мозок автоматично «добудовує» образ на основі попереднього досвіду, що призводить до ігнорування унікальних деструктивних деталей. Це продукт самої архітектури механізму сприйняття.

б) помилка сенсорної деградації (поза межне гальмування).

При тривалій монотонній роботі в корі головного мозку розвивається захисне гальмування. Це призводить до зниження концентрації селективної уваги та «затирання» сприйняття. Експерт фізично перестає розрізняти дрібні деталі через втому та сенсорну депривацію.

2. Гносео-логічні помилки:

а) *помилка евристичної редукції (ментальні скорочення).*

Мозок використовує «евристику доступності» – схильність надавати пріоритет тій інформації, яка нещодавно актуалізувалася в пам'яті. Це не технічний дефект, а психологічна адаптація для прискорення прийняття рішень.

б) *помилка ілюзорної валідизації (метакогнітивна впевненість).*

Психологічно це стан когнітивного консонансу – відчуття правоти, яке дає емоційний комфорт. Експерт відчуває аномально високу впевненість у висновку навіть при мінімальній або суперечливій кількості даних. Цей стан не має прямої кореляції з об'єктивною істиною.

3. Регуляторно-вольові помилки:

а) *помилка передчасного когнітивного закриття (енергетичний дефіцит).*

Мозок прагне позбутися енергозатратного стану невизначеності (амбівалентності). Щоб швидше досягти психологічного комфорту, експерт підсвідомо припиняє пошук альтернативних версій, щойно з'являється перша правдоподібна гіпотеза.

б) *помилка амігдаллярної дезорганізації (стрес-блокування).*

Психологічний тиск (терміни, резонансність) активує мигдалеподібне тіло, що функціонально блокує префронтальну кору. У такому стані мозок переходить на спрощені, стереотипні стратегії мислення.

4. Соціо-контекстуальні помилки:

а) *помилка контекстуальної індукції («самостверджуване пророцтво»).*

Знання фабули справи – наприклад, про судимість особи – створює стійку психологічну установку. Експерт починає шукати докази вини, мимовільно відфільтровуючи виправдовувальні дані.

б) *помилка системного конформізму (ефект групового мислення).*

Психологічне прагнення відповідати думці більшості або авторитетного колеги. Соціальний тиск стимулює до ігнорування недоліків методики заради збереження гомеостазу групи.

в) *деонтологічна («рольова») помилка.*

Конституційне викривлення або «рольова» помилка: експерт підсвідомо починає відчувати себе частиною «сторони обвинувачення» або «сторони захисту». Психологічно це пояснюється ефектом належності до групи: наприклад, працюючи постійно з правоохоронними органами, експерт переймає їхню цільову установку на обвинувачення.

5. Технологічно-інструментальні помилки:

а) *помилка технологічного конформізму.*

Експерт схильний довіряти результату, виданому комп'ютером (наприклад, програмою автоматичного співставлення), більше, ніж власним

спостереженням. Психологічно – це зняття з себе відповідальності та перекладання її на «об'єктивний алгоритм».

б) *помилка «чорної скриньки».*

Використання складного обладнання без розуміння фізичних принципів його роботи. Експерт бачить результат, але не бачить помилки у вхідних даних чи налаштуваннях фільтрів.

в) *помилка артефактного сприйняття.*

Психологічне явище парейдолії – коли мозок бачить значущі структури (ознаки) там, де насправді є лише випадковий цифровий шум або дефекти сканування.

б. Гносеологічні помилки на рівні висновку:

а) *помилка «ваги ознаки».*

Психологічна схильність надавати надмірне значення яскравій, але не суттєвій ознаці, ігноруючи групу дрібних, але фундаментальних маркерів.

б) *помилка необґрунтованої екстраполяції.*

Поширення властивостей частини об'єкта на весь об'єкт у цілому без належних підстав.

в) *помилка категоричності.*

Психологічне прагнення дати чітку відповідь «так» чи «ні» у ситуації, коли наукові дані дозволяють лише ймовірнісний висновок. Це часто спричинено тиском з боку замовника чи бажанням виглядати більш професійно.

Підбиваючи підсумок аналізу експертної помилки як багатовимірного психологічного феномену, слід підкреслити, що запропонована системно-діяльнісна модель не просто доповнює існуючі класифікації, а трансформує саму філософію превенції експертних помилок. Актуальність такого підходу підтверджуються його прогностичною цінністю, технологічною синергією та правовою релевантністю:

– перехід від описової моделі («що порушено») до пояснювальної («чому виник збій») дозволяє прогнозувати ризики виникнення помилок у конкретних видах експертиз та підбирати індивідуальні методи їх профілактики. Тільки розуміючи слабкі місця людського сприйняття ми можемо створити ефективну систему превенції;

– визнання помилки продуктом нейрофізіологічних процесів знімає з експерта надмірний психологічний тиск «страху омани» та переводить роботу в русло когнітивної гігієни. Це сприяє збереженню кадрового потенціалу та запобігає професійному вигоранню;

– детальне обґрунтування психологічної природи добросовісної омани забезпечує надійний правовий захист експерта від безпідставних звинувачень у завідомо неправдивому висновку, чітко розмежовуючи кримінальний умисел та гносеологічну недосконалість.

Таким чином, інтеграція психологічного та нейрофізіологічного контексту в теорію експертної помилки створює наукове підґрунтя для переходу від «ручного» контролю за якістю експертиз до створення «коригованих» експертних систем, де ймовірність помилки мінімізується на кожному рівні – від первинного сприйняття об'єкта до фінального логічного синтезу. Використання цього підходу є запорукою повної довіри до інституту судової експертизи як до найвищого еталона об'єктивної істини в правосудді.

Перелік використаних джерел:

1. Абрамова О. В. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2005. 19 с.
2. Абрамова О. В., Свобода Є. Ю. Помилки в судово-експертній діяльності: сутність, умови виникнення та види. *Криміналістика і судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 72–80.
3. Абрамова О. В. Праксеологічний підхід до розуміння помилки в діяльності судового експерта. *Молодий вчений*. 2015. № 2(17), ч. 6. С. 717–720.
4. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій. Київ: Ін Юре, 2007. 528 с.
5. Коновалова В. О. Проблеми логіки та психології в судовому доказуванні. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2/3. С. 705–715.
6. Леонтьєв О. М. Діяльність. Свідомість. Особистість. Київ: Вища школа, 1977. 304 с.
7. Шепітько В. Ю. Криміналістика: енциклопедичний словник. Харків: Право, 2011. 552 с.
8. Asch S. E. Opinions and Social Pressure. *Scientific American*. 1955. Vol. 193, No. 5. P. 31–35.
9. Baumeister R. F., Bratslavsky E., Muraven M., Tice D. M. Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998. Vol. 74, No. 5. P. 1252–1265.
10. Biedermann A., Bozza S., Taroni F. The Decision-making Environment of Pharmaceutical Research: Decision Analysis and Its Application. *Science & Justice*. 2016. Vol. 56, No. 3. P. 203–215.
11. Dror I. E. Cognitive and Human Factors in Expert Decision Making: Six Fallacies and the Bias Snowball Effect. *Science & Justice*. 2020. Vol. 60, No. 6. P. 549–558.
12. Dror I. E., Charlton D., Peron A. E. Contextual information renders experts vulnerable to confirmation bias. *Science & Justice*. 2006. Vol. 46, No. 2. P. 74–90.
13. Festinger L. A Theory of Cognitive Dissonance. Stanford: Stanford University Press, 1957. 291 p.
14. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
15. Janis I. L. Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes. Boston : Houghton Mifflin, 1982. 351 p.
16. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.
17. Kruglanski A. W. The Psychology of Closed Mindedness. New York: Psychology Press, 2004. 200 p.
18. Liu J., Li J., Feng L. et al. Seeing Jesus in Toast: Neural and Behavioral Correlates of Face Pareidolia. *Cortex*. 2014. Vol. 53. P. 60–77.
19. Merton R. K. The Self-Fulfilling Prophecy. *The Antioch Review*. 1948. Vol. 8, No. 2. 193–210.
20. Metcalfe J. Metacognition: Knowing about Knowing. Cambridge: MIT Press, 1994. 334 p.
21. Mosier K. L., Skitka L. J. Automation Bias and Errors: Are Teams Better than Individuals? *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*. 1996. Vol. 40, No. 4. P. 201–205.

22. Sapolsky R. M. *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*. New York: Penguin Press, 2017. 790 p.

23. Taylor S. E. *The Available Strategy*. Cognitive Social Psychology. New York: McGraw-Hill, 1982. P. 190–201.

24. Tversky A., Kahneman D. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*. 1974. Vol. 185, No. 4157. P. 1124–1131.

References:

Abramova, O. V. (2005). Ekspertni pomylky: sutnist, henezys, shliakhy podolannia [Expert errors: essence, genesis, ways of overcoming] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / V. M. Abramova ; Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav. K., 19 s.

Abramova, O. V. (2014). Pomylyky v sudovo-ekspertnii diialnosti: sutnist, umovy vynyknennia ta vydy [Errors in forensic expert activity: essence, conditions of occurrence and types] / V. M. Abramova, Ye. Yu. Svoboda. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 59. S. 72–80.

Abramova, O. V. (2015). Prakseolohichnyi pidkhid do rozumiunia pomylky v diialnosti sudovoho eksperta [Praxeological approach to understanding the error in the activities of a forensic expert]. *Molodyi vchenyi*. № 2(17), ch. 6. S. 717–720.

Konovalova, V. O. (2003). Problemy lohiky ta psykholohii v sudovomu dokazuvanni [Problems of logic and psychology in judicial proof]. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, (2/3), S. 705–715.

Leontiev, O. M. (1977). Diialnist. Svidomist. Osobystist [Activity. Consciousness. Personality]. Kyiv: Vyshcha shkola, 304 s.

Shepitko, V. Yu. (2011). Kryminalistyka: entsyklopedychnyi slovnyk [Criminalistics: encyclopedic dictionary]. Kharkiv: Pravo.

8. Asch, S. E. (1955). Opinions and Social Pressure. *Scientific American*. Vol. 193, No. 5. P. 31–35.

9. Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M., Tice, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 74, No. 5. P. 1252–1265.

10. Biedermann, A., Bozza, S., Taroni, F. The Decision-making Environment of Pharmaceutical Research: Decision Analysis and Its Application. *Science & Justice*. 2016. Vol. 56, No. 3. P. 203–215.

11. Dror, I. E. (2020). Cognitive and Human Factors in Expert Decision Making: Six Fallacies and the Bias Snowball Effect. *Science & Justice*. Vol. 60, No. 6. P. 549–558.

12. Dror, I. E., Charlton, D., Peron, A. E. (2006). Contextual information renders experts vulnerable to confirmation bias. *Science & Justice*. Vol. 46, No. 2. P. 74–90.

13. Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Stanford University Press, 291 p.

14. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York : Bantam Books, 352 p.

15. Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*. Boston : Houghton Mifflin, 351 p.

16. Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 499 p.

17. Kruglanski, A. W. (2004). *The Psychology of Closed Mindedness*. New York: Psychology Press, 200 p.

18. Liu, J., Li, J., Feng, L. et al. (2014). Seeing Jesus in Toast: Neural and Behavioral Correlates of Face Pareidolia. *Cortex*. Vol. 53. P. 60–77.

19. Merton, R. K. (1948). The Self-Fulfilling Prophecy. *The Antioch Review*. Vol. 8, No. 2. P. 193–210.

20. Metcalfe, J. (1994). *Metacognition: Knowing about Knowing*. Cambridge: MIT Press, 334 p.

21. Mosier, K. L., Skitka, L. J. (1996). Automation Bias and Errors: Are Teams Better than Individuals? *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*. Vol. 40, No. 4. P. 201–205.

22. Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*. New York: Penguin Press, 790 p.

23. Taylor, S. E. (1982). The Available Strategy. *Cognitive Social Psychology*. New York: McGraw-Hill, P. 190–201.

24. Tversky, A., Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*. Vol. 185, No. 4157. P. 1124–1131.

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)